

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЧЕРЕДНИК ЛІДІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК [378.091.011.3-051:373.3]:[37.035.316.647.3](043.3)

**ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ГОТОВНОСТІ ДО ТОЛЕРАНТНОГО ВИХОВАННЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Бердянськ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Бердянському державному педагогічному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Крамаренко Алла Миколаївна,
Бердянський державний педагогічний університет, завідувач кафедри початкової освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Біда Олена Анатоліївна,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, завідувач кафедри педагогіки та психології;

кандидат педагогічних наук, професор
Пермінова Людмила Аркадіївна,
Херсонський державний університет, професор кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти.

Захист відбудеться «06» квітня 2020 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 18.092.01 в Бердянському державному педагогічному університеті за адресою: 71118, м. Бердянськ, вул. Шмідта, 4, 1 поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Бердянського державного педагогічного університету (71118, м. Бердянськ, вул. Шмідта, 4) та на сайті університету (<http://bdpu.org/svr/svr18-092-01/>).

Автореферат розісланий «05» березня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. І. Жигір

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процеси глобалізації, євроінтеграції та реформування сучасної початкової школи окреслюють рамки освітнього простору, побудованого на утвердженні людини як найбільшої соціальної цінності, засадах гуманізму, дитиноцентризму та толерантності, й вимагають від педагога готовності до діалогу шляхом встановлення з молодшими школярами відносин довіри, співпраці, компромісу, радості, товариськості, емпатії та психологічного комфорту.

Професійно компетентний учитель початкової школи сприймається в соціумі як особистість, яка вміє налагоджувати контакти з усіма учасниками освітнього процесу (учнями, їх батьками, колегами), незважаючи на вік, національність, соціальний стан, належність до різних культур тощо; тим самим стверджуючи власну толерантну позицію. Отже, майбутній педагог має бути носієм гуманістичних цінностей, здатним виявляти толерантну поведінку та культивувати її в молодших школярів.

Зasadничі ідеї толерантності відображені в низці визнаних в Україні міжнародних документів (Декларація принципів толерантності (1995), Конвенція про права дитини (1989)), Конституції України (1996) та наскрізною лінією проведені в Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), в нормативно-правових актах системи освіти України: Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (2015), Концепції Нової української школи (2016), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018).

У сучасних наукових розвідках проблема формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів висвітлюється різноаспектно, а саме: методологічні основи сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Лутай, В. Огнев'юк та ін.); загальні питання педагогіки толерантності (М. Андреев, О. Безкоровайна, О. Грива, Г. Коберник, Л. Москальова та ін.); виховання її в молодших школярів (М. Горват, О. Савченко та ін.); вдосконалення процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи (К. Баханов, О. Біда, О. Будник, Л. Коваль, Я. Кодлюк, А. Крамаренко, О. Матвієнко, Л. Пермінова, Л. Петухова, О. Федій, Л. Хомич, Л. Хоружа та ін.); психолого-педагогічні засади формування педагогічної толерантності майбутніх учителів (Т. Атрощенко, Н. Бирко, Т. Варенко, Ю. Гордієнко, А. Горянська, Ю. Ірхіна, Е. Кайкова, О. Кондратьєва, Р. Кострубань, І. Кривошайпа, Л. Мацюк, М. Мельничук, О. Руда, А. Скок, О. Столяренко, І. Сухопара та ін.); застосування зарубіжного досвіду підготовки майбутніх учителів до виховання толерантності (О. Орловська та ін.).

Проте проблема формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів не була предметом окремого дослідження.

Вивчення нормативно-правових документів, психолого-педагогічної літератури та практики підготовки майбутніх учителів початкової школи в контексті досліджуваної проблеми засвідчили наявність низки суперечностей між:

- нагальною потребою суспільства у вихованні демократичної толерантної особистості та недостатньою готовністю до цього вчителів початкової школи;
- наявними теоретичними розробками в галузі педагогіки толерантності, досвідом її впровадження та епізодичним відображенням у змісті й організації процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи;
- сучасними вимогами, що висувуються перед системою вітчизняної освіти в контексті реалізації Концепції Нової української школи, та практикою підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Актуальність порушеної проблеми, її недостатня теоретична розробленість і практичне дослідження, а також нагальна потреба щодо подолання зазначених суперечностей зумовили вибір теми дисертації **«Формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри початкової освіти Бердянського державного педагогічного університету «Підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти» (протокол № 1 від 01 вересня 2016 р.) № держреєстрації 0116U008834. Тему дисертації затверджено вченою радою Бердянського державного педагогічного університету (протокол № 7 від 24 грудня 2015 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 23 лютого 2016 р.).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи.

Предмет дослідження – зміст та організація процесу формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів в умовах педагогічного коледжу.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити модель формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. З'ясувати на основі аналізу психолого-педагогічної літератури поняття дослідження та розглянути особливості підготовки майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів.
2. Визначити структуру, критерії, показники та рівні сформованості у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів.
3. Охарактеризувати педагогічні умови формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів.
4. Розробити модель формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів.
5. Експериментально перевірити ефективність моделі формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів в умовах педагогічного коледжу.

Для виконання поставлених завдань використано **методи дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз психолого-педагогічної літератури з метою з'ясування стану та перспектив досліджуваної проблеми; синтез, узагальнення – для теоретичного обґрунтування актуальності проблеми, формування понятійного апарату; порівняння, абстрагування й конкретизація – для усвідомлення сутності готовності майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів; моделювання – для розроблення моделі формування в майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів у педагогічних коледжах;

– *емпіричні*: діагностичні (анкетування, бесіда, тестування) – для оцінки рівнів сформованості готовності студентів до толерантного виховання молодших школярів; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності моделі формування в майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів в умовах педагогічного коледжу; статистичні – для кількісного і якісного аналізу результатів педагогічного експерименту та встановлення наукової достовірності отриманих результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено в умовах педагогічного коледжу модель формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів, побудовану на основі аксіологічного, особистісно зорієнтованого, компетентнісного та ситуативного підходів, яка складається з методологічного, організаційно-діяльнісного та результативного блоків і передбачає запровадження системи квазіпрофесійних ситуацій та реалізується за педагогічних умов (педагогічний консенсус щодо орієнтації на толерантне виховання молодших школярів; відображення ідей толерантного виховання у змісті навчальної дисципліни; упровадження контекстного навчання та розв'язання квазіпрофесійних ситуацій); визначено сутність поняття «готовність майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів»;

– *уточнено* поняття «підготовка майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів»;

– *удосконалено* зміст процесу формування готовності майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів, зокрема, його загальнопедагогічний та дидактико-методичний складники в контексті досліджуваної проблеми;

– *подальшого розвитку* набули ідеї впровадження аксіологічного, особистісно зорієнтованого, компетентнісного, ситуативного підходів у процес формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів; ідеї контекстного навчання з використанням квазіпрофесійних ситуацій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в оновленні змісту фахових дисциплін «Вступ до спеціальності», «Основи педагогічної майстерності», «Педагогіка», «Методика навчання української мови в початковій школі» на основі запропонованої системи квазіпрофесійних ситуацій, спрямованих на формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів; доповненні переліку фахових компетентностей і програмних результатів навчання в

контексті формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання учнів.

Результати дослідження можуть бути використані при розробці освітньо-професійних програм; удосконаленні методики організації практичних занять та педагогічної практики в умовах педагогічного коледжу; у системі післядипломної педагогічної освіти при організації курсів підвищення кваліфікації вчителів початкової школи; при укладанні навчальних посібників та методичних рекомендацій з проблеми формування готовності майбутніх учителів до толерантного виховання учнів.

Матеріали дослідження впроваджено в освітній процес Педагогічного коледжу Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради (довідка № 01–15/952 від 15.10.2019 р.), Кременчуцького педагогічного коледжу імені А. С. Макаренка (довідка № 01–32/818 від 26.09.2019 р.), Комунального закладу «Покровський педагогічний коледж» (довідка № 010–7/352 від 24.09.2019 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження оприлюднено й обговорено на науково-практичних конференціях: *міжнародних*: «Innovative technologies in science» (Dubai, UAE, 2018), «Scientific development of New Eastern Europe» (Riga, Latvia, 2019), «Influence of scientific achievements in education on the development of modern society» (Vilnius, Lithuania, 2019); «Pedagogy and psychology in an era of incursion from of information» (Budapest, Hungary, 2019); «Модернізація педагогічної освіти: виклики XXI століття» (Київ, 2016), «Педагогічні ідеї Софії Русової у контексті сучасної освіти» (Чернігів, 2016), «Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення Нової української школи» (Київ, 2016), «Актуальні проблеми психології та педагогіки» (Харків, 2018), «Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки» (Запоріжжя, 2019); *всукраїнських*: «Інноваційний потенціал світової науки – XXI сторіччя» (Запоріжжя, 2016), «Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти» (Бердянськ, 2017, 2018), «Інтегрований контекст навчання: теорія і практика» (Чернігів, 2017), «Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку» (Бердянськ, 2017), «Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення» (Полтава, 2018), «Особистісно-професійний розвиток учителя Нової української школи: освітні практики, український контекст» (Мелітополь, 2019 р.), «Підвищення психосоціальної стійкості до стресу у дітей» за участі Представництва фонду ООН в Україні (Дніпропетровськ, 2016); *регіональних*: «Інноваційні технології професійної підготовки майбутніх педагогів у контексті компетентнісного підходу» (Дніпро, 23–30 травня 2016).

Публікації. Основні результати дисертації відображено в 14 публікаціях автора (одноосібних), з них: 5 статей у наукових фахових виданнях України з психолого-педагогічних наук, 2 статті в зарубіжних наукових виданнях, 7 тез доповідей у матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділів,

загальних висновків, списку використаних джерел (251 позиція на 25 с.), 11 додатків (29 с.). Загальний обсяг дисертації – 253 сторінки, з яких 199 сторінок основного тексту. Робота містить 10 таблиць і 10 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми та доцільність її наукової розробки, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про їх упровадження й апробацію, відомості про публікації, у яких відображено основні теоретичні положення, висновки, а також подано структуру дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні засади формування готовності до толерантного виховання молодших школярів»** визначено поняття дослідження; охарактеризовано особливості підготовки майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів; обґрунтовано структуру, критерії, показники та рівні сформованості у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів.

З'ясовано сутність понять дослідження, які умовно скомпоновано у два блоки. До першого віднесено групу понять, що відображають об'єкт дослідження: процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи та їх готовність до здійснення педагогічної діяльності як її результату (А. Бистрюкова, О. Біда, М. Гайдур, О. Гуренко, І. Казанжи, О. Комар, О. Кондратьєва, Л. Кондрашова, Л. Костюченко, С. Мартиненко, О. Матвієнко, О. Овчаренко, Н. Теличко, О. Філіпп'єва, Л. Хомич, Ю. Шаповал та ін.). Другий блок складають поняття, що характеризують предмет дослідження – формування готовності майбутніх учителів початкової школи до толерантного виховання молодших школярів (І. Бех, Н. Бібік, О. Богданова, Т. Варенко, В. Калошин, С. Кара, О. Кононко, О. Савченко, Ю. Тодоровцева та ін.). Усе це дозволяє стверджувати, що тезаурус дослідження є певною змістовою основою процесу формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів.

Процес, на реалізацію якого спрямовано підготовку майбутніх учителів початкової школи – толерантне виховання (Д. Пащенко, А. Петровський, О. Савченко, Г. Солдатова, Л. Шайгерова, С. Яланська, Н. Яшина та ін.), є установкою і результатом динамічної взаємодії педагога та молодших школярів, побудованої на принципах толерантності (ненасильництва, співробітництва, свободи, самостриманості, законслухняності, сприйняття іншого тощо) і спрямованої на набуття учнями рис толерантної особистості, здатної комфортно жити та безконфліктно діяти в полікультурному просторі.

Аналіз психолого-педагогічної літератури (Н. Бирко, О. Будник, І. Бужина, Л. Волик, Л. Канішевська, Р. Кострубань, Л. Мацук, В. Нечерда, І. Сухопара та ін.) сприяв усвідомленню особливостей підготовки майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів. Серед них виокремлено врахування специфіки освітнього середовища початкової школи та формування вмінь майбутніх учителів

наповнювати його толерантним змістом; орієнтація студентів на підтримку соціального статусу учнів та розвиток навичок майбутніх фахівців усвідомлювати свою роль у толерантному вихованні; формування здатності майбутніх педагогів позитивно емоційно взаємодіяти в освітньому процесі початкової школи тощо.

Визначено, що готовність майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів складається з когнітивного (теоретичне знання основ толерантного виховання, полікультурний світогляд і критичне мислення), емоційно-ціннісного (толерантна позиція як установка на толерантне виховання, створення позитивного емоційного насичення освітнього процесу, усвідомлення самоцінності кожної особистості в різноманітних її проявах), діяльнісно-комунікативного (здатність наповнювати освітнє середовище толерантним змістом з урахуванням індивідуальних потреб учнів, реалізовувати педагогіку партнерства, аналізувати власну діяльність) компонентів.

Особлива увага приділена діагностуванню сформованості компонентів готовності майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів на основі обґрунтованих критеріїв (когнітивний, мотиваційний, емоційний, ціннісний, діяльнісний, комунікативний, рефлексивний).

На констатувальному етапі експерименту виявлено три рівні сформованості готовності майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів: високий, середній, низький.

Високий рівень характеризувався наявністю в студентів знань основ толерантного виховання молодших школярів та вміннями застосовувати їх в освітньому процесі початкової школи, здатністю створювати толерантне виховне середовище та реалізовувати педагогіку партнерства тощо; середній рівень характерний для майбутніх учителів початкової школи, які загалом ознайомлені з основами толерантного виховання, епізодично виявляють уміння створювати толерантне освітнє середовище та частково застосовують ідеї педагогіки партнерства тощо; низький рівень притаманний для студентів, які мають фрагментарні знання основ толерантного виховання; не здатні самостійно створювати толерантне освітнє середовище; мають поверхові знання про педагогіку партнерства та володіють окремими її прийомами тощо.

Здійснена нами теоретична розвідка дозволила вперше сформулювати базове поняття дослідження «готовність майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів», яке є важливим елементом професійного становлення особистості майбутнього педагога.

У другому розділі **«Моделювання процесу формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів»** охарактеризовано педагогічні умови формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів та розроблено експериментальну модель практичної реалізації в педагогічних коледжах.

У роботі визначено, що процес формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів є складним, тривалим та охоплює різні сфери особистості (когнітивну, емоційно-ціннісну, діяльнісно-комунікативну), тому не може бути реалізованим без створення спеціальних умов.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження (Ю. Гордієнко, Ю. Ірхіна, Н. Клокар, Л. Коваль, А. Крамаренко, В. Ляпунова, Л. Пермінова та ін.) дозволив виявити основні педагогічні умови формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів: 1) педагогічний консенсус щодо орієнтації на толерантне виховання молодших школярів (який або констатує наявність толерантного освітнього середовища, або декларує наміри суб'єктів щодо його створення); 2) відображення ідей толерантного виховання в змісті навчальної дисципліни (є логічним наслідком педагогічного консенсусу та передбачає закріплення його принципів у змісті у вигляді освітніх орієнтирів – складників фахових компетентностей, змістових ліній, окремих сюжетів навчальних програм); 3) упровадження контекстного навчання та розв'язання квазіпрофесійних ситуацій (здійснюється моделювання контексту майбутньої педагогічної діяльності).

Розроблено модель формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів, яка обґрунтована метою дослідження і містить три блоки: методологічний, організаційно-діяльнісний, результативний (рис. 1).

У методологічному блоці моделі виокремлено провідні наукові підходи (аксіологічний, особистісно зорієнтований, компетентнісний, ситуативний) та основні принципи (гуманізму, толерантності, системності, інтеграції).

Застосування в моделі аксіологічного підходу дозволило визначити цінності, на які зорієнтовано процес професійної підготовки майбутніх педагогів; особистісно зорієнтований – сприяв визначенню ефективної стратегії професійного становлення студента як активного суб'єкта освітньої діяльності, коли навчання набуває діалогічного характеру на засадах співпраці, довіри, відкритості та співтворчості, наявності зворотного зв'язку; компетентнісний підхід окреслив кінцевим результатом навчання майбутніх учителів компетентності, уможливив перенесення наголосів з поінформованості суб'єктів навчання на вміння використовувати інформацію для розв'язання практичних проблем; ситуативний – забезпечив занурення студентів у певну педагогічну ситуацію з метою практичного застосування знань, умінь, навичок, цінностей, досвіду згідно з функціями майбутньої професійної діяльності.

Організаційно-діяльнісний блок розкриває етапи реалізації моделі (пропедевтично-мотиваційний, навчально-діяльнісний, рефлексивний), зміст (навчальні дисципліни «Вступ до спеціальності», «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Методика навчання української мови в початковій школі», виробнича педагогічна практика) та форми організації навчання (розв'язання квазіпрофесійних ситуацій, драматизація, рольова гра, дискусія, імітація тощо).

Результативний блок моделі передбачає моніторинг та кінцеву оцінку її реалізації за компонентами готовності майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-комунікативний), критеріями (когнітивний, мотиваційний, емоційний, ціннісний, діяльнісно-комунікативний, рефлексивний) та рівнями (високий, середній, низький).

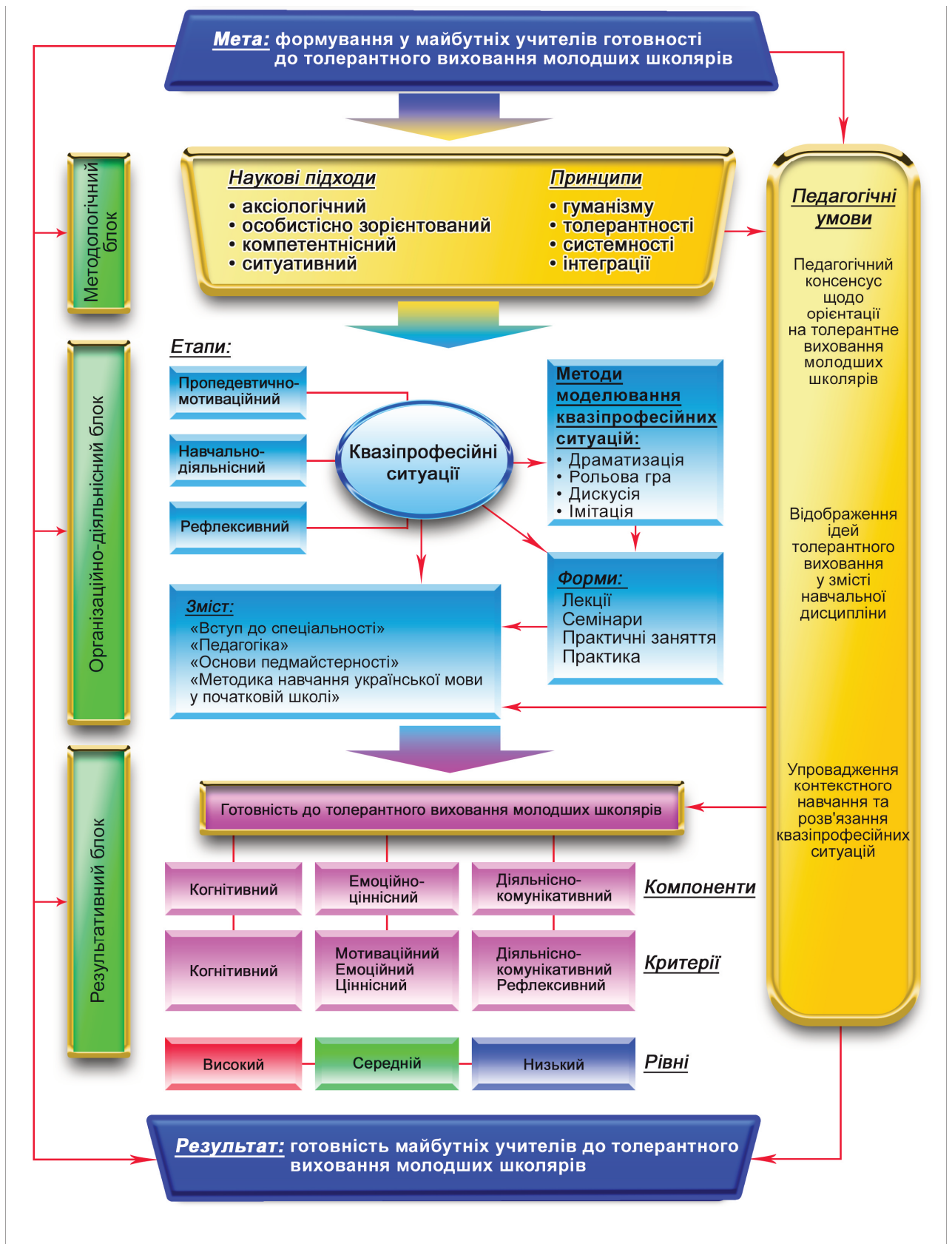

Рис. 1 Модель формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів

Результатом реалізації моделі є готовність майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів.

У третьому розділі «Дослідно-експериментальна робота з формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів» висвітлено методику проведення педагогічного експерименту, описано поетапність упровадження моделі та здійснено перевірку її ефективності в умовах педагогічного коледжу.

Модель проходила апробацію протягом 2016–2019 рр. у Комунальному закладі «Покровський педагогічний коледж», Кременчуцькому педагогічному коледжі імені А. С. Макаренка», Педагогічному коледжі комунального закладу вищої освіти «Хортицька навчально-реабілітаційна академія» та охопила 458 студентів і 17 викладачів.

Реалізація моделі формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів відбувалася в три етапи.

Пропедевтично-мотиваційний етап (емоційно-ціннісний компонент) мав за мету засвоєння студентами знань про основи толерантного виховання, педагогіки партнерства, розвиток професійно значущих якостей учителя щодо толерантного виховання молодших школярів, критичного мислення та прийомів його розвитку під час вивчення дисципліни «Вступ до спеціальності», зміст якої було оновлено відповідно до дослідної програми.

Навчально-діяльнісний етап (когнітивний та комунікативно-діяльнісний компоненти) передбачав набуття студентами знань про механізми і форми реалізації толерантного виховання молодших школярів; розвиток умінь щодо запобігання виникненню конфліктів та регулювання власного емоційного стану, застосування методів, прийомів та засобів толерантного виховання («Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Методика навчання української мови в початковій школі»).

Рефлексивний етап (діялісно-комунікативний компонент) спрямований на формування в майбутніх педагогів здатності аналізувати власну діяльність з толерантного виховання молодших школярів; розвиток полікультурного світогляду, ціннісних орієнтирів толерантного виховання, емпатії, реалізації педагогічного партнерства. Етап збігався з організацією виробничої педагогічної практики студентів, що сприяло розв'язанню низки завдань в умовах реального освітнього процесу сучасної початкової школи.

На всіх етапах реалізації моделі впроваджувалась система квазіпрофесійних ситуацій, яка передбачала формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання учнів. Завдання класифіковано за трьома критеріями відповідно до компонентів готовності майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів: ситуації, спрямовані на формування когнітивного компонента готовності; пов'язані з діялісно-комунікативним компонентом; ті, що сприяли розвитку емоційно-ціннісного компонента.

Проведення формувального експерименту з упровадження моделі формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів підтвердило її ефективність, що виявилось в зменшенні кількості студентів

з низьким рівнем сформованості готовності (з 34,33% до 12,25% (-2,08%) ЕГ та з 31,55% до 22,03% (-9,52%) КГ); збільшенні відсотка респондентів з середнім рівнем сформованості готовності (з 48,72% до 57,84% (+9,12%) ЕГ та з 51,04% до 58,48% (+7,44%) КГ); зростанні кількості майбутніх учителів, готових до толерантного виховання на високому рівні (з 16,95% до 29,91% (+12,96%) ЕГ та з 17,41% до 19,49% (+2,08%) КГ), що відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів

Рівні сформованості готовності	Констатувальний зріз				Контрольний зріз			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	К-ть осіб (234)	%	К-ть осіб (224)	%	К-ть осіб (234)	%	К-ть осіб (224)	%
Високий	37	16,95	39	17,41	70	29,91	44	19,49
Середній	117	48,72	114	51,04	136	57,84	131	58,48
Низький	80	34,33	71	31,55	28	12,25	49	22,03

Графічно динаміка якісних змін сформованості готовності майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів упродовж педагогічного експерименту представлена на рис. 2.

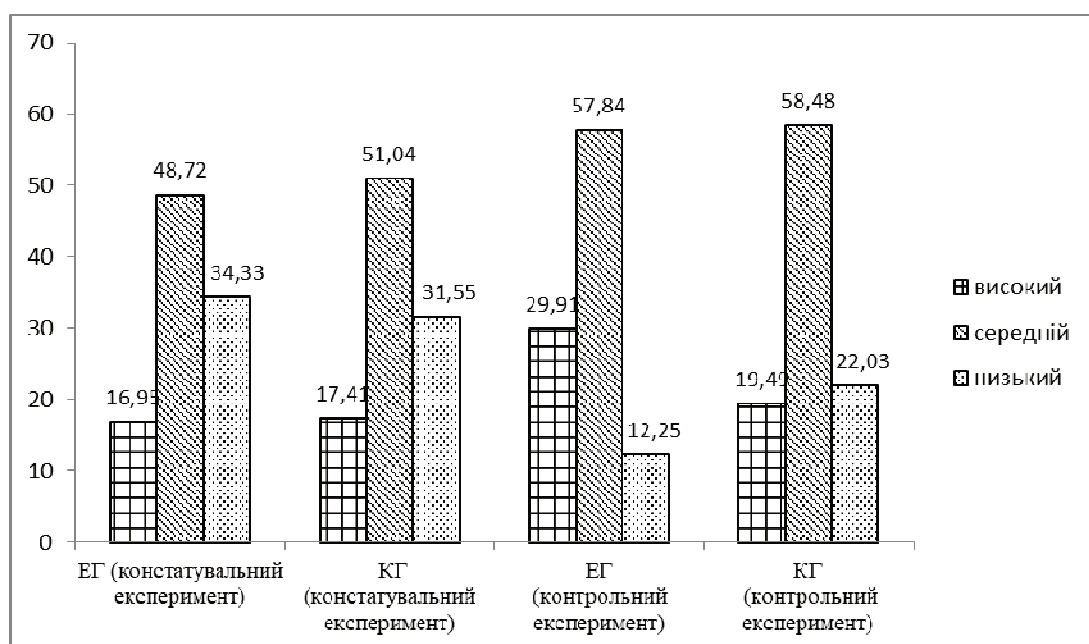

Рис. 2 Динаміка рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів

Таким чином, достовірність та об'єктивність одержаних результатів експериментального дослідження були підтверджені методами математичної статистики (розрахунком непараметрального критерію Пірсона) та перевіркою неоднорідності експериментальної й контрольної груп (t-критерій Стьюдента), що свідчить про дієвість розробленої моделі та можливість її подальшого застосування в процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в педагогічних коледжах.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано алгоритм практичного вирішення наукової проблеми формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів, який містить обґрунтування, розробку й експериментальну перевірку моделі цього процесу. Результати дослідження засвідчили розв'язання поставлених завдань і дали змогу сформулювати такі висновки:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з окресленої проблеми визначено основні поняття дослідження різного ступеня узагальнення, які дозволяють усвідомити процес формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів у педагогічних коледжах: «професійна підготовка», «професійна готовність», «готовність учителя до професійної діяльності», «професійно-педагогічна компетентність», «полікультурна компетентність», «гуманістичне виховання», «толерантність», «педагогіка співробітництва», «педагогіка успіху», «педагогіка толерантності», «педагогічна толерантність», «толерантне виховання».

Охарактеризовано особливості підготовки майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів: урахування специфіки та емоційного потенціалу освітнього середовища початкової школи, формування вміння майбутніх учителів наповнювати його толерантним змістом, створювати позитивну емоційну насиченість; орієнтація на підтримку і зростання соціального статусу молодших школярів та усвідомлення студентами своєї ролі в толерантному вихованні учнів. Чільне місце посідає врахування ролі міжособистісної комунікації в системі початкової освіти, розвиток здатності майбутніх учителів усвідомлювати цінність кожної особистості в різноманітних її проявах та реалізовувати педагогічне партнерство.

2. Визначено структуру, критерії, показники та рівні сформованості у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів. Проведене теоретичне дослідження дозволило вперше сформулювати поняття готовності майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів як сформованої в результаті професійної підготовки інтегрованої якості особистості, певного мобілізуючого стану професійної компетентності, що виявляється в комплексі здатностей та складається з когнітивного (знання основ толерантного виховання, полікультурний світогляд і критичне мислення), емоційно-ціннісного (толерантна позиція як установка на толерантне виховання, створення позитивного

емоційного насичення освітнього процесу, усвідомлення самоцінності кожної особистості в різноманітних її проявах), діяльнісно-комунікативного (здатність наповнювати освітнє середовище толерантним змістом з урахуванням індивідуальних потреб учнів, реалізовувати педагогіку партнерства, аналізувати власну діяльність) компонентів.

3. Охарактеризовано педагогічні умови формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів, а саме: педагогічний консенсус щодо орієнтації на толерантне виховання; відображення ідей толерантного виховання в змісті навчальної дисципліни; упровадження контекстного навчання та розв'язання квазіпрофесійних ситуацій.

4. Розроблено та обґрунтовано модель формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів. Складники моделі згруповано в три блоки: методологічний – провідні наукові підходи (аксіологічний, особистісно зорієнтований, компетентнісний, ситуаційний) та основні принципи (гуманізму, толерантності, системності, інтеграції), на яких вона ґрунтується; організаційно-діяльнісний – розкриває етапність реалізації моделі (пропедевтично-мотиваційний, навчально-діяльнісний, рефлексивний); результативний – передбачає моніторинг та кінцеву оцінку її впровадження.

Чільне місце в моделі відведено системі квазіпрофесійних ситуацій, які класифіковано за трьома критеріями відповідно до готовності майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів: когнітивні (інформаційні); діяльнісно-комунікативні (алгоритмічно-діяльнісні, комунікативно-рефлексійні); емоційно-ціннісні (мотиваційні, емоційні, оцінні).

5. Експериментально перевірено ефективність моделі формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів. Узагальнення результатів дозволило виявити динаміку кількісно-якісних змін. У межах розвитку всіх компонентів спостерігається інтенсивне зменшення кількості студентів педагогічних коледжів з низьким рівнем сформованості готовності, збільшення відсотка студентів з середнім рівнем та зростання кількості майбутніх вчителів, готових до толерантного виховання молодших школярів на високому рівні.

Презентовані результати проведеного дослідження не вичерпують усіх аспектів проблеми формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів.

Подальші наукові розвідки можуть бути присвячені вивченню питань професійної підготовки майбутніх педагогів до організації толерантного освітнього середовища в початковій школі, реалізації педагогіки партнерства, роботи з громадськістю та батьками молодших школярів на засадах толерантності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в фахових наукових виданнях України

1. Чередник Л. М. Сутність і структура педагогічної толерантності вчителя початкової школи. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного*

університету. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць. Бердянськ : БДПУ, 2016. Випуск 3. С. 36–42.

2. Чередник Л. М. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до толерантного виховання учнів як складова частина його професійної компетентності. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць. Херсон, 2017. Випуск LXXX. С. 215–218.

3. Чередник Л. М. Готовність вчителя початкової школи до толерантного виховання учнів як комплекс його особистісно-індивідуальних якостей та вияв професійної компетентності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова* : фаховий журнал. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи. Київ, 2018. Випуск 61. С. 318–323.

4. Чередник Л. М. Формування готовності вчителя початкової школи до толерантного виховання учнів у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу. *Інноваційна педагогіка* : науковий журнал. Одеса, 2018. Випуск 7. С. 122–126.

5. Чередник Л. Модель формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : збірник наукових праць. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2019. № 66, Т. 2. С. 166–171.

Статті в наукових іноземних виданнях

6. Чередник Л. Сучасний стан проблеми формування у майбутніх вчителів готовності до толерантного виховання молодших школярів. *World Science : Multidisciplinary scientific edition*. №3(31) Vol.5, March 2018. Warsaw, Poland, 2018. P. 42–46.

7. Cherednyk L. Psychological and pedagogical aspects of education of tolerance in elementsry school. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2019. VII (79), Issue 197, P. 15–20.

Матеріали науково-практичних конференцій, тези доповідей

8. Чередник Л. М. Теоретичні засади формування толерантної позиції студентів педагогічних коледжів. *Перспективні напрямки світової науки* : збірник статей учасників тридцять восьмої всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційний потенціал світової науки – XXI сторіччя». м. Запоріжжя, 23–28 травня 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 6–8.

9. Чередник Л. М. Толерантність вчителя початкової школи в дискурсі психолого-педагогічних досліджень. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку* : матеріали I всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. м. Бердянськ, 20–21 квітня 2017 р. Бердянськ, 2017. С. 207–209.

10. Чередник Л. М. Проблема готовності вчителя початкової школи до толерантного виховання учнів у світлі вимог нової української школи. *Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Полтава, 23–24 травня 2018 р. Полтава, 2018. С. 142–145.

11. Чередник Л. М. Готовність вчителя початкової школи до толерантного виховання учнів як вимога Нової української школи. *Актуальні проблеми психології та педагогіки* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції. м. Харків, 9–10 листопада 2018 р. Харків, 2018. С. 68–70.

12. Cherednyk Lidiya. The readiness of future primary school teachers for tolerant education of students : the structure, criteria, indicators. *International scientific conference Scientific development of New Eastern Europe : Conference Proceedings, Part I*, April 6, 2019. Riga, Latvia : Baltija Publishing. P. 80–83.

13. Чередник Л. М. Толерантність як принцип та орієнтир виховання молодших школярів у Новій українській школі. *Influence of scientific achievements in education on the development of modern society* : International scientific and practical conference : Conference proceedings. Vilnius, April 26–27 2019. Vilnius, 2019. P. 79–82.

14. Чередник Л. М. Освітнє середовище як одна з педагогічних умов формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів. *Особистісно-професійний розвиток учителя Нової української школи: освітні практики, український контекст* : матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. м. Мелітополь, 6–8 червня 2019 р. Мелітополь, 2019. С. 278–286.

АНОТАЦІЇ

Чередник Л. М. Формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Бердянський державний педагогічний університет Міністерства освіти і науки України, Бердянськ, 2020.

У дисертації теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено модель формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів, побудовану на основі аксіологічного, особистісно зорієнтованого, компетентнісного та ситуативного підходів, яка складається з методологічного, організаційно-діяльнісного та результативного блоків, передбачає запровадження спеціальних квазіпрофесійних ситуацій та реалізується за педагогічних умов (педагогічний консенсус щодо орієнтації на толерантне виховання молодших школярів, відображення ідей толерантного виховання у змісті навчальної дисципліни, впровадження контекстного навчання та розв'язання квазіпрофесійних ситуацій); визначено сутність поняття «готовність майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів».

Оновлено зміст фахових дисциплін «Вступ до спеціальності», «Основи педагогічної майстерності», «Педагогіка», «Методика навчання української мови в початковій школі» на основі запропонованої системи квазіпрофесійних ситуацій, спрямованих на формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів; доповнено перелік фахових компетентностей і

програмних результатів навчання в контексті формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання учнів.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи, готовність до толерантного виховання молодших школярів, модель формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів, педагогічні умови формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів, критерії та рівні сформованості готовності майбутніх учителів до толерантного виховання молодших школярів.

Cherednyk L.M. Formation of Readiness for Tolerant Education of Younger Students of Future Teachers. – Qualified scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences accordingly to the speciality (a doctor of philosophy) 13.00.04 «Theory and Methodology of Vocational Education». – Berdyansk State Pedagogical University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Berdyansk, 2020.

In the dissertation for the first time: theoretically substantiated, developed and experimentally tested model of formation of future teachers' readiness for tolerant education of younger students, built based on personally-oriented, competent and situational approaches, that consists of methodological, organizational and activity-based predictive results creation of organizational and pedagogical conditions (pedagogical consensus on orientation towards tolerant education, reflection of ideas of tolerant education in the content of educational discipline, introduction of competent training and professional-oriented activity), defined the essence of the concept of «readiness of future teachers for tolerant education of younger students»;

the concept of «preparing of future teachers for tolerant education of younger students» has been clarified;

the content of preparation of future elementary school teachers, in particular, its general pedagogical and didactic and methodological components in the context of the problem under study has been improved.

The ideas for introducing axiological, personally oriented, competent, situational approaches in the process of preparing future teachers for tolerant education of younger students have been further developed, as well as contextual learning using professional-oriented situations.

The thesis generalizes the theoretical generalization and proposes an algorithm for the practical solution of the scientific problem of future teachers' professional preparation for tolerant education of junior pupils, which contains substantiation, development and experimental verification of the model of this process.

Theoretical study of the problem raised, allows us to argue that tolerant education is the process and result of dynamic interaction between educators and pupils, based on the principles of tolerance (non-violence, cooperation, freedom, self-restraint, law-abiding, perceiving others, etc.) to live comfortably and without conflict in a multiracial society. It has been determined that tolerance is a principle (a set of principles of education) and quality (a set of qualities) formed as a result of the implementation of this principle. The acquisition of these qualities passes through levels of tolerance, respect, and

understanding. Tolerant upbringing is carried out in real conditions, providing an atmosphere of non-violence, security, subject-subjective relations, democratic style of pedagogical management, psychological-pedagogical support based on trust, respect and tolerant attitude (tolerant environment), with an awareness of social, pedagogical professional and individual values of tolerance (teacher tolerance).

The analysis of pedagogical and psychological-pedagogical literature made it possible to characterize the specifics of the tolerant upbringing of elementary school students and to determine the peculiarities of preparation of future teachers for the tolerant upbringing of younger students. Features include: taking into account the specific educational environment of younger students and the formation of the ability of future elementary school teachers to fill the educational environment with tolerant content; Orientation to support and increase the social status of younger students and to shape students' ability to be aware of their role in the tolerant education.

Particular attention is paid to the emotional saturation of the educational process and the formation of students' ability to create a positive emotional background of the educational process; taking into account the role of interpersonal communication in the junior school system and the formation of students' ability to realize pedagogical partnership; orientation on ensuring the formation of tolerant education of future teachers; an orientation to assist students in identifying and self-identifying as a person and in forming students' ability to understand the value of each person in their various manifestations.

The definition of the concept of «readiness of future teachers to tolerate upbringing of junior students» is defined as formed as a result of professional preparation of the integrated quality of the future elementary school teacher, a certain mobilizing state of his professional competence, manifested in the complex of abilities and consisting of cognitive (theoretical knowledge of the basics of tolerant education, multicultural worldview and critical thinking), emotional value (tolerant position as an installation for tolerant education, creating a positive emotional background of the educational process, awareness of the self-worth of each person in its various manifestations), activity-communicative (carrying out of tolerant education, creating of a tolerant educational environment, filling of the educational environment with tolerant content taking into account the individual needs of students, realizing of the pedagogy of partnership, awareness of its role in tolerant education, analysis of its own activities, focused of the tolerant education, and defining its strengths and weaknesses) components. Each of the abilities of the requirements for knowledge and skills of future teachers is specified in accordance with the logic of state standards, and the levels of willingness of future teachers to tolerate education of junior students (high, medium, low) are characterized.

The analysis of scientific literature on the problem of research has revealed the main pedagogical conditions for the formation of future teachers' readiness for tolerant upbringing of younger students, namely the existence of a consensus among the subjects of the educational environment to respect the principles of tolerance in the process of preparing future teachers for tolerant upbringing of junior students, which either states the existence of a tolerant educational environment or declares the intentions of the educational process to create it; reflection in the content of professional training the basic

principles of tolerant education; introduction of contextual learning and broad involvement of students in professional-oriented activities by solving professional-oriented situations.

The dissertation substantiates and develops the model of formation of future teachers' readiness for tolerant education of younger students. The model is dictated by the purpose of the study and has three blocks. Methodological block contains the leading scientific approaches (axiological, personally oriented, competent and situational) and the basic principles (humanism, tolerance, systematicity, integration) on which it is based. Organizational-activity block reveals the stage of implementation of the model (promotivational, educational-activity, reflexive), content («Introduction to the specialty», «Pedagogy», «Fundamentals of pedagogy», «Methods of teaching Ukrainian in elementary school», pedagogical practice), methods of contextual learning (situations, dramatization, role play, discussions, etc.). Reflexive block involves monitoring and final evaluation of its implementation by the components of future teachers' readiness for tolerant upbringing of younger students (cognitive, emotional-value, activity-communicative), by certain criteria (cognitive, motivational, emotional, value, acting, communicative, reflexive), and levels (high, medium, low).

Central place of the model is taken by professional oriented situations, developed on three criteria according to the components of readiness: cognitive (information problems); activity-communicative (algorithmic activity, communicative reflections); emotional-value (motivational, emotional, evaluative).

The implementation of a model for preparing future teachers for tolerant upbringing of primary school students began with a methodological seminar for teachers in order to reach a consensus on the orientation towards tolerant upbringing of future teachers and took place in three stages: pro-motivational, educational and activity, reflexive.

Analysis of the results of a formative experiment on the introduction of a model for preparing future teachers for tolerant upbringing of junior pupils revealed its effectiveness, which was confirmed by a more intense decrease in the number of education recipients with a low level of readiness (-22.08% experimental group (EG) and 9.82% control group (CG)); an increase in the percentage of students with an average level of readiness (+ 9.12% EG and + 7.44% CG); an increase in the number of future teachers ready for high-level tolerant education (+ 12.96% EG and + 2.08% CG).

In addition to the purely quantitative indicators, there were changes within each of the levels, which was reflected in the increase in experimental groups of educationalists who found higher scores within the scale of a certain level.

The presented scientific results of the conducted research do not exhaust all aspects of the problem of formation of future teachers' readiness for tolerant education of younger students.

Further scientific explorations may be devoted to the research of future teachers' professional training in the organization of a tolerant pedagogical environment, the implementation of pedagogy of partnership in primary school lessons, work with the public and parents on the basis of tolerant education.

Key words: future primary school teachers professional development, readiness for tolerant education younger students, model of formation of readiness of future teachers for

tolerant education of younger students, pedagogical conditions of formation of future teachers of readiness for tolerant education of junior high school students, criteria and levels of future teachers' readiness to tolerant upbringing of younger students.

Підписано до друку **05.02.2020 р.**
Гарнітура «Times New Roman». Формат 60x84/16. Папір офсет.
Друк – оперативний. Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,1
Тираж 100 прим. Зам. № 229

Друк ПП Скребейко П.В.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виробників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1509 від 26.09.2003 р.
м. Мелітополь, вул. М. Грушевського, 5
тел.: 097-930-42-50